

Dots. M.Tursunpo‘latov,

N.O‘ralova

1-bosqich niagistranti

SO‘ZLASHUV NUTQIDA VARIANTDOSHLIK

So'zlashuv nutqi hodisasi deyilganda shu nutqqa hos vazivatboblik. erkinlik dialogic yuzma-vuzlik, tayyorgarliksiz yani to'g'ridan-to'g'ri so'zlashuvchi.hoziijavoblilik,erkinli!ik. etikaviylilik intanatsion vositalar, mimika ta'sirchanlik. ko'chma ma'nodagi nozikliklar talaffuzdagi qisqaliklarni taminlovchi fonetik. morfologik formolar tushiniladi. Ma'nolarda qayd etilishicha so'zlashuv nutqining quyidagi masalalari munozaralidir:

1. So'zlashuv nutqi maxsuslashgan .oziga xos sistema sifatida ;
2. So'zlashuv nutqi barcha stillarda funkziya otovchi nutqiy tip sifatida:
3. So'zlashuv nutqi quyi stil-kundalik turmush nutqi sifatida;
4. So'zlashuv nutqi yordamchi uslub ko'rinishlaridan biri sifatida;
5. So'zlashuv nutqi adabiy tilning nutqiy ko'rinishlari sifatida;
6. So'zlashuv nutqi adabiy tilning og'zaki shakii bilan aloqador nutqiy til sifatida;
7. So'zlashuv nutqi yarim dialogik sifatida;
8. So'zlashuv nutqi fonetikasi va boshqalar;

Ma'lumki, badiiy asar tili joniiligi, ta'sirchanliligi emosionalligini ta'minlovchi bir qator vositalar mavjuddir. Bular: dialektizmlar jargo va argolar so‘zlarni to'g'ri talaffuz qilmaslik,o'z!ashma so‘zlarni buzib talaffuz qiiish; So'zlashuv nutqi so'zlarning tarkibiga ortiqcha so‘zlarning qo'shilishi.

Ma'lumki. so'zlashuv nutqida so'zlarni talaffuz qiiish jarayonida turli fonetik o'zgarishlar yuz beradi. Bu fonetik o'zgarishlar fonetik variantlarni yuzaga keltiradi. Masalan: nayrangboz - nayrangvoz, xunarboz - xunarvoz, xo'rozboz - xo‘rozvoz. gashtakboz - gashtakvoz,qulbachcha-qulvachcha kabi.Bunday variantlarning biri adabiy tilga, ikkinchisi oddiy so‘zlashuvga xos boiishi mumkin.

Fonetik variantlar soʻzni tovush tomondan farqlanishi asosida hosil boladi.

Soʻzlashuv nutqida soʻz sostavidagi tovushlarni qisqartirishga, soʻz qoʻllashda ixchamlilikka intilish mavjuddir. Masalan: Toʻrtta - toʻrta, barobar - barovar, barakali - barokatli, obroʻ - obroʻy, bebosh - bevosh kabi.

-Bu ketishda, - dedi bobo ishiarga javr boʻladi. Buni oldini olmasak bolmaydi. ("Sharq yulduzi"). -Bu qishloqdan obroʻyli - obroʻchali, oqimishli kishilar koʻplab chiqqan, - dedi Usmon bobo quvona -quvona . ("Sharq yulduzi").

Suv keladi aridan aridan ham naridan akaginang aylansin kokilingnina tilidan.("X.Q")

Fonetik soʻz variantlariga xos eng muhim hususiyatlaridan biri variantlardan binning adabiy tilida, ikkinchisining dialektal yok oddiy soʻzlashuvga hosligidir.

Masalan —Bozorlarda borgan sari gursak qovunlarining navlari kamayib bormoqda (J.S).-Bu koʻylaklar ozimizning shoyidan tikilgan.Barcha yoshdagi ayollarga moʻljallangan(Teleeshittirishdan).-Aravaning shotisi sindi aravani tuzatish uchuri ikki kun vaqt ketdi .Aravadagi qovunlar ezilib bitti,-dedi yigit

javdirab ("Sharq yulduzi").Bir qator fonetik variantlar badiiy adabiyot tilida ham uchraydi.Jekm bunday variantlar shevalarga hos variantlari bilan farqlanib turadi. Bunday holat ma lum maʼnoda nutq uslubiga halaqit beradi .Masalan.-choʻlga koʻchamiz,qavun-tarvuz ekamiz odamlar qatori harakat qilamiz odamlarday yasheymiz. S).-keltirilgan misollardagi qavun,arava soʻzlari nutq uslubini buzadi.Yoki :Oddiy soʻzlashuv elementlarini,dialekt va shevalarga xos leksik vositalarni i s h I at i sh, soʻzlari baʼzan qisqaroq formalarda ishlatish, badiiy nutqda ham shu nutqning xususiyatlaridan kelib chiqib .adabiy tildan tashqaridagi leksik vositalarni ishlatish munikunligi nazariy manbalarda qayt etiladi.Masalan .

-Qobil !Sani foydanga biru nol.

-Mailing foydamgamas.Sani man bir kamdamis...

-Durus(t) .('Mahon adabiyoti 90b aprel 2001-yiP')

Maʼlumki adabiy til oʻz asos eʼtibori bilan umum xalq tilining oliy formasi sanaladi. Bu nutq halq taʼsirlari, soʻz sanʼatkorlari olimlari tamonidan sayqallangan qayta ishlangan nutqdir.

Adabiy til normalarini saqlashda, soʻzlovchi oz nutqini ravon aniq holatda tinglovchiga yetkazishda nutq tovushlarini toʻgʻri talaffuz etishning muhim ahamiyati mavjuddir. Har bir soʻzdagi tovushlarni notoʻgʻri, naʼrin talaffuzi fonetik variantlarni yuzaga kelishiga sabab boʻladi .Bunday holat-gʻ-g,-r,-p,-l,-oʻ-y tovushlarining talaffuzlarida yorqinroq koʻzga tashlanadi.

Qator yillardan buyon maktablardagi kuzatuvlarimizdan shu narsa oydinlashdiki,oʻquvchilar adabiy nutq bilan dialektal soʻzlarni,omonirni paronim

so'xlarni farqlamaslik natijasida fonetik variantlar harn yuzaga keladi.Masalan.Man bu kun maytabga borolmabman (Jonli nutqdan).-Ukam bevosh bolaiaga qo'shilganini bilnapman.Atam bilsala mani ham ukamniyam oMdiradila.(Jonli nutqdan)

G'quvchilar nutqida uchraydigan bunday xatoliklarni bartaraf etishni turiiyo'llari mavjuddir.Hozirgi kunda yangi pedagogik texnologiya asosida dars o'tishning turli yoilari mavjuddir. Masalau: "zig-zak", "aqliy hujum" kabi.Lug'at doskasi ustida ishIash,to'g'ri talaffuz eting.

Xulosa qilib aytganda badiiy adabiyot tilida (qahramonlar nutqiga beriladigan),o'quvchilarning kundalik so'zlashuv nutqida uchraydigan ko'pgina bunday xatoliklarni bartaraf etish mumkin.

Adabiyotlar ro'yxatj:

1 .Begmatov E,Boboyeva A,Abdurahmonov M,Umurqulov B "o'zbek nutqi madaniyati asoslari "Toshkent"fan '\1989y.l 14-bet.